

Nők és férfiak a munkaerőpiacon, különös tekintettel a válságkezelés hatásaira

Frey Mária

Ez a tanulmány a nők és férfiak munkaerő-piaci helyzetének közelmúltban végbement változásait értékeli, különös tekintettel a pénzügyiből gazdasági válsággá terebélyesedő folyamat munkaerő-piaci következményeire. Az első fejezet a válságkezelő intézkedéseket tekinti át, és bemutatja azokat a kormányzati beavatkozásokat, amelyek célja kifejezetten a válság negatív foglalkoztatási hatásainak ellensúlyozása volt. A második fejezet azt elemzi, hogy ezek milyen módon tükröződnek vissza a foglalkoztatási statisztikákban. A harmadik fejezet megvizsgálja, hogy hogyan alakult a munkanélküliség nemenkénti bontásban, és hogy a foglalkoztatottak és munkanélküliek közötti átrendeződés nem ment-e a gazdasági aktivitás rovására. Végül a negyedik fejezet tárgya a válságra adott szakpolitikai válaszok mérhető eredményeinek értékelése, a nők és férfiak szemszögéből.

1. Válságkezelés Magyarországon

Magyarországon válságkezelésre nem került sor abban az értelemben, ahogy a fejlett világban: a központi költségvetés terhére történő nagyszabású kereslet-élénkítő programokkal. Olyan megközelítésben persze volt válságkezelés, hogy az IMF-hitel segítségével az ország sikeresen elkerülte az államcsődöt, s az ehhez szükséges költségvetési megszorításokat a Parlament elfogadta. A Kormány a Magyar Nemzeti Bankkal közösen 2008 novemberében 20 milliárd eurós hitelcsomagról állapodott meg az Európai Unióval, a Nemzetközi Valutaalappal és a Világbankkal. Ezért cserében kötelezettséget vállalt a pénzügyi rendszer stabilitásának erősítését és az államháztartási hiány csökkentését célzó intézkedések meghozatalára, továbbá a régóta halasztott strukturális reformok végrehajtására. Ezek az intézkedések behatárolták Magyarország mozgásterét a válságkezelésben, amit a 2009 áprilisában alakult kormány hajtott végre.

1.1. Válságkezelés és bizalomerősítés

A fenti címet viselő kormányprogram az alábbi célokat jelölte ki:

- azonnali intézkedések meghozatala a válság rövid távú hatásainak kezelésére,
- a költségvetési egyensúly hosszú távú javítása,
- a fenntartható növekedés ösztönzése és
- a bizalom helyreállítása.

Az államháztartás hiányának csökkentése érdekében nagyarányú *kiadás-csökkentő* intézkedések születtek:

- Két évre befagyasztották a közsféra bruttó bértömegét, és létszámstopot vezettek be, továbbá megszüntették a 13. havi illetményt.
- Szűkítették a *családtámogatási rendszer* kiadásait:
 - Két évre leállították a *családi pótlék* összegének növelését, s az igénybevétel felső korhatárát 23-ról 20 évre csökkentették.
 - Megszüntették a *családi pótlék* adómentességét és azt *adóterhet nem viselő járandóságnak* minősítették.
 - A gyermekgondozási szabadság időtartamát (gyes és gyed együttesen) három évről két évre rövidítették. Ez elsőként azokra a szülőkre vonatkozik majd, akiknek gyermeke 2012-ben tölti be a két évet.
- Ezzel párhuzamosan döntés született:
 - a gyermekgondozási *szabályok egyszerűsítéséről*;
 - a *családi gyermekfelügyelet* mint új forma bevezetéséről;
 - a közsférában a *részmunkaidő kötelező felajánlásáról* a gyermekgondozási szabadságról visszatérők számára, és a felmondásvédelmi időszak három évre történő kiterjesztéséről;
 - az *óvoda- és bölcsődehálózat fejlesztéséről*, valamint
 - a családi napközi állami *normatívájának emeléséről*.
- Lefaragták a *szociális rendszer* egyéb ellátásait is:
 - 10%-kal csökkentették a *táppénz* összegét;
 - eltörölték a *13. havi nyugdíjat*;
 - döntöttek arról, hogy a nyugdíjkorhatárt 2012-től 2017-ig *65 évre emelik*;
 - felfüggesztették a lakástámogatási rendszer működését, és helyette egy újabb, de kisebb *otthonteremtési támogatást* vezettek be.

A gazdaság növekedési pályára állításának szándékával *csökkentették a foglalkoztatást terhelő adókat*, és erősítették a munkavállalási hajlandóság és képesség ösztönzését.

- 2009-ben
 - 5 százalékponttal (32%-ról 27%-ra) csökkentették a munkaadói járulékot, a minimálbér kétszereséig;

- a személyi jövedelemadó alsó, 18%-os sávhatárát 1,7-ről évi 1,9 millió Ft-ra emelték;
- 20%-ról 25%-ra növelték az áfát, viszont létrejött egy 18%-os kedvezményes adósáv az alapvető élelmiszerekre és a távfűtésre.
- 2010-től kezdődően
 - az 5%-os munkáltatói járulékcsoökkentést kiterjesztették a teljes jövedelemre;
 - az személyi jövedelemadó alsó sávhatárát jelentősen felemelték (a 2009-es 1,8-ről évi 5 millió Ft-ra), de az adóalap a „szuperbruttósított” jövedelem lett. (A bruttó bért „megfejtették” a munkáltató által fizetett, összesen 27%-os munkáltatói tb-járáulékkal.)
 - az adókulcsok a korábbi 18 és 36%-ról 17, illetve 32%-ra módosultak;
 - megszűnt a tételes egészségügyi hozzájárulás.

1.2. Kormányzati intézkedések a válság negatív foglalkoztatási hatásainak ellensúlyozására

A gazdasági válság kedvezőtlen munkaerő-piaci hatásainak enyhítésére több kormányzati intézkedést hoztak. Megtörtént az *Új Magyarország Fejlesztési Terv* forrásainak átcsoportosítása, illetve új, a válság hátrányos következményeit csillapító támogatások léptek életbe.

Európai uniós forrásokból:

- a közép és kisvállalkozások számára 1,4 milliárd Ft-os – forgóeszköz-hitelre, mikrohitelre, hitelgaranciára fordítható – pénzügyi csomagot biztosítottak;
- 20 milliárd Ft-ból pedig támogatták a 4+1 képzéssel kombinált munkahely-megőrző programot, ami – becslések szerint – több mint 50 ezer munkahely megtartásához nyújt fedezetet.

A *munkaidő-szabályok módosítására* is sor került, aminek az volt a célja, hogy rugalmasabb szabályozással tegyék lehetővé a munkaidő hozzáigazítását a válság miatt ingadozóbb szükséglethez. Ezek a munkaidőkeretre, a pihenőidőre és a rendkívüli munkavégzésre vonatkozó rendelkezéseket érintették.

A napi munkaidőtartam alapulvételével korábban legfeljebb három hónapos vagy 12 hetes *munkaidőkeretben* határozhatta meg szabadon a munkáltató, hogy mennyit kell dolgozni az alkalmazottnak. Az új szabályozás ezt az időszakot még egy hónappal, illetve négy héttel megnövelte.

A törvénymódosítás előtt 11 óra *pihenőidő* járt a munkavállalónak a készenlétet követően, amitől csak a kollektív szerződés alapján lehetett eltérni.

Az új szabályok szerint nem jár pihenőidő, ha a készenlét alatt nem kell dolgozni.

A korábbi szabályok szerint a munkáltató egyes dolgozók számára – megállapodás alapján – az éves 200 órán felül további, legfeljebb 100, összesen tehát maximum 300 óra időtartamú rendkívüli munkavégzést, *túlórá*t rendelhetett el. Ezt a megállapodást korábban csak olyan alkalmazottal köthették meg, aki mellé már keresték a váltótársat, amihez a munkaerőigényt beadták a munkaügyi központhoz, ám nem sikerült megfelelő szakembert találni. Akkor is jogos volt a túlmunka, ha a beosztás olyan magas szintű, vagy kivételes ismereteket, gyakorlatot igényelt, amely a munkáltató működéséhez feltétlenül szükséges volt. Az új szabályok elegendőnek mondták ki az első feltétel teljesülését.

A Szociális és Munkaügyi Minisztérium (SZMM) 2009. évi *munkahelymegőrző programjaira* hazai forrásból 17,93 milliárd Ft-ot különítettek el, ezen belül 7,23 milliárd Ft-ot az Országos Foglalkoztatási Közalapítvány (OFA) három pályázatára, 10 milliárd Ft-ot pedig az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ) programjaira. Emellett 700 millió Ft állt rendelkezésre ún. központi munkahelymegőrző programokra (SZMM 2009).

A programokat hármas cél jegyében indították:

- A vállalkozások működőképességének fenntartása, a munkahelyek megőrzése érdekében.
- Annak elősegítésére, hogy a létszámcsoökkentésre kényszerülő vállalkozásoktól egy másik vállalkozás átvegye a munkavállalókat továbbfoglalkoztatásra.
- Amennyiben a létszámleépítés elkerülhetetlen, az egyén támogatása annak érdekében, hogy más vállalkozásnál – akár támogatott átképzés segítségével is – mielőbb újból munkát találjon.

A támogatások főbb formái a következők voltak:

- a bérek és közterheinek részbeni átvállalása;
- a rövidített munkaidő bevezetésének támogatása;
- képzés, átképzés költségeinek támogatása;
- munkaerő-piaci szolgáltatások nyújtása;
- utazási, lakhatási költségek részbeni átvállalása.

A magyar foglalkoztatáspolitikai még a gazdasági válság megjelenése előtt elkötelezte magát a munkanélküliek és inaktív foglalkoztatási esélyeinek a javítása, valamint a hátrányos helyzetű csoportok munkaerő-piaci integrációja mellett. Mivel európai összehasonlításban rendkívül alacsony a magyar munkaerő-piaci aktivitás, ez a prioritás a válság ellenére is aktuális maradt. Tekintettel arra, hogy a rossz munkaerő-piaci mutatók háttérben elsősorban a nagy ellátórendszerek – pl. a nyugdíj- és a gyermek támogatási rendszer – által kedvezményezett csoportok állnak, a válságkezelő kormány

beindított olyan *strukturális reformokat*, amelyek hosszú távon csökkentik a munkaerőpiactól távol tartó transzferekben részesülők arányát. Ezekről már szóltunk az előző fejezetben, így csak példaként említünk néhányat közülük:

- A nők munkaerő-piaci részvételének ösztönzése a gyes/gyed folyósítási idejének lerövidítésével.
- Az idősebb munkavállalók aktivitásának növelése, a nyugdíjrendszer átalakításával.
- Az adóterhek többlépcsős átrendezése, a foglalkoztatás kifehérítése és költségeinek csökkentése érdekében.

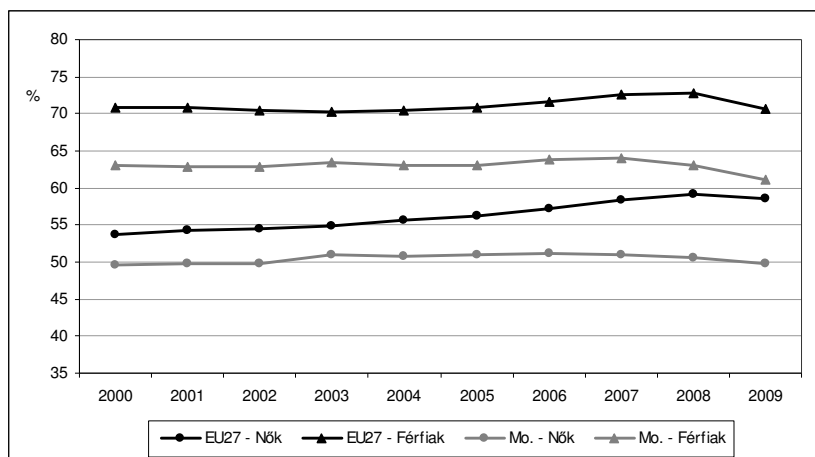
A munkavállalási hajlandóságot azonban *rövid távú intézkedésekkel* is növelni kell. Ide sorolható az Állami Foglalkoztatási Szolgálattal való együttműködési kötelezettségnek a kiterjesztése a tartósan álláskeresőknél szélesebb körére, ami megtörtént az „*Út a munkához*” program keretében. A munkaerő-piaci esélyek javításának fontos eszközét jelentik a *hátrányos helyzetűek foglalkoztatását támogató járulék-kedvezmények* is.

2. A válság hatása a foglalkoztatás alakulására

A hazai foglalkoztatási mutatók a rendszerváltozás óta mindvégig magukon viselték a válság jeleit, de a gazdaságot ért sokkhatások tovább rontották azokat. A 15–64 éves férfiak foglalkoztatási rátái az évtized elején 8,1%-kal maradtak el az EU átlagától, ami 2003-ra 6,9%-ra csökkent. Azóta ismét egyre távolabbra nyílik az olló: 2009-ben a magyar férfiak foglalkoztatottsága 9,6%-kal volt kisebb az EU27-ek átlagánál. (1. ábra) A hazai nők foglalkoztatási rátája és az EU hasonló mutatója közti rés 2000-ben csak 4,1%-ot tett ki, ami fele akkora különbségre utal, mint a férfiak esetében. Azóta viszont egyre nő a két mutató közti távolság, ami 2009-ben Magyarország rovására már elérte a 8,7%-ot. *Az elmúlt évtizedben tehát az alacsony hazai foglalkoztatási rátákat nemhogy javítani nem sikerült, hanem e vonatkozásban egyre jobban eltávolodtunk az európai átlagtól.* Az alacsony hazai foglalkoztatási rátából mindössze annyi előnyünk származik, hogy ennek köszönhetően a nők foglalkoztatottsága kisebb mértékben marad el a férfiakétól (2009: –11,2%), mint amit az EU 27 tagállamának átlaga tükröz.

A válság munkaerő-piaci hatását a Központi Statisztikai Hivatal Munkaerő-felvételének negyedéves adatain keresztül lehet nyomon követni, melyek a 15–74 éves népességre vonatkoznak.

15–64 éves nők és férfiak foglalkoztatási rátáinak változása Magyarországon és a 27 EU-tagállam átlagában, 2000–2009 között (%)

Forrás: EC (2010a: Table 17. M1: Employment rate)

15–74 éves foglalkoztatottak negyedéves átlaglétszámának változása nemenként 2008 és 2010 között (ezer fő)

Időszak	Nők	Férfiak	Együtt
2008/2009			
2008. II. negyedév (a)	1753,8	2114,7	3868,5
2008. III. negyedév	1784,2	2140,1	3924,3
2008. IV. negyedév	1784,6	2096,1	3880,7
2009. I. negyedév	1730,8	2033,3	3764,1
2009. II. negyedév (b)	1738,8	2058,3	3797,1
Éves különbség, ezer fő (b – a)	–15,0	–56,4	–71,4
Éves különbség, %	–0,9	–2,7	–1,8
2009/2010			
2009. III. negyedév	1734,6	2048,9	3783,5
2009. IV. negyedév	1743,9	2038,9	3782,8
2010. I. negyedév	1739,8	1979,5	3719,3
2010. II. negyedév (c)	1760,8	2018,1	3778,9
Éves különbség, ezer fő (c – b)	+22,0	–40,2	–18,2
Éves különbség, %	1,3	–1,9	–0,5
Kétéves különbség, ezer fő (c – a)	7,0	–96,6	–89,6
Kétéves különbség, %	0,4	–4,6	–2,3

Forrás: KSH Munkaerő-felmérés negyedéves adatai.

Az 1. táblázat adatai szerint a foglalkoztatottak száma 2008. III. negyedévében kezdett csökkenni, s ez a tendencia – némi szezonális ingadozástól eltekintve – 2010. I. negyedévéig tartott. Ez alatt 205 ezerrel apadt a keresőállomány (–5,2%), aminek majdnem négyötöde (161 ezer fő) férfi volt, a többi (44 ezer) pedig nő. Ha a 2008. II. negyedévi adatokat hasonlítjuk össze a 2010. II. negyedévével, mintegy 90 ezres létszámvesztéssel regisztrálhatunk, ami teljes egészében a férfiaknál csapódott le, miközben a nőknél +7 ezer fő volt a záróegyenleg. A vizsgált időszak első évében volt nagyobb a visszaesés (összesen 71,4 ezer fő), ami a foglalkoztatott férfiak számát 2,7%-kal csökkentette. A második évben a létszám már csak 18 ezerrel fogyott, ami a keresőmunkát végző férfiak körében további 1,9%-os visszaesést okozott (–40 ezer fő), a nőknél ezzel szemben 22 ezer fős létszám-növekedés következett be.

A 2. táblázat a 2008. és 2009. év foglalkoztatotti létszámát tartalmazza, nemek és korcsoportok szerinti bontásban. Ezek az adatok a 15–64 éves népességre vonatkoznak, és szintén azt mutatják, hogy *a férfiak nagyobb arányban veszítették el a munkahelyüket a válság következtében, mint a nők*, s ez nem magyar, hanem általános európai jelenség.

Különösen a fiatal férfiak érintettsége szembetűnő, akiknek a foglalkoztatási rátája 3,3%-kal csökkent egy év alatt. Hasonló fejleményekre utalnak az EU27 átlagos mutatói is, de a magyar adatok azért aggasztóak, mert a *fiatalok foglalkoztatottsága csak fele az európai átlagnak, úgy a fiúk, mint a lányok esetében*. Ami a hazai fiatalokat illeti, körükben a határozott idejű szerződéssel foglalkoztatottak aránya az elmúlt évtizedben mindvégig közel duplája volt (10–12%) a felnőttekének (6–7%), így tőlük a létszámleépítés során könnyebb volt megválni, mint a határozatlan idejű szerződéssel dolgozóktól (KSH 2010a).

Az ún. „*legjobb munkavállalási korban lévő*”, 25–54 éves népesség foglalkoztatottsága mind a férfiak, mind pedig a nők esetében jóval a nemzetgazdasági átlag fölött van, de a válság hatására ez is visszaesett. A 25–54 éves férfiak foglalkoztatási rátája a keresőnépesség összességénél kevésbé marad el az EU-átlagtól, de a különbség így is jelentős, 5–6% közötti. Ami a nőket illeti, az évtized elején Magyarországon még nagyobb arányban dolgoztak a 25–54 éves nők, mint az EU-ban, azonban ez utóbbi felfelé haladó trendje és a hazai női foglalkoztatottság stagnálása miatt lemaradásunk e tekintetben is fokozódott. Ehhez hozzájárult az is, hogy míg az Európai Unióban a válság a 25–54 éves nők átlagos foglalkoztatási rátáján nem hagyott nyomot, Magyarországon 1%-os visszaesést okozott, így a két mutató közti rés 5,5%-ra nőtt, – gyakorlatilag ugyanakkorára, mint a férfiak esetében.

A 15–64 éves népesség foglalkoztatási rátáinak változása a válság hatására Magyarországon és az EU-tagállamok átlagában, 2008, 2009 (%)

Korcsoportok, évek	Magyarország			EU27		
	Nők	Férfiak	Együtt	Nők	Férfiak	Együtt
15–24 évesek						
2008	16,8	23,2	20,0	34,6	40,4	37,6
2009	16,3	19,9	18,1	33,1	37,2	35,2
25–54 évesek						
2008	67,9	81,0	74,4	72,3	86,9	79,6
2009	66,9	78,9	72,9	72,4	84,6	78,2
55–64 évesek						
2008	25,7	38,5	31,4	36,8	55,0	45,6
2009	27,0	39,9	32,8	37,8	54,8	46,0
15–64 évesek						
2008	50,6	63,0	56,7	59,1	72,8	65,9
2009	49,9	61,1	55,4	58,6	70,7	64,6
Változás 2008/09	–0,7	–1,9	–1,3	–0,5	–2,1	–1,3

Forrás: EC (2010a: Table 17. M1)

Az 55–64 évesek foglalkoztatottsága a nyugdíjreform kezdete óta folyamatosan nőtt – párhuzamosan a törvényes nyugdíjkorhatárral –, de még így is jelentősen elmarad az EU-tagállamok átlagától (a férfiak esetében mintegy 15, a nőknél 11 százalékpont volt a különbség 2009-ben). A foglalkoztatotti ráta növekedése a válság idején sem állt le, ami egyfelől arra vezethető vissza, hogy a nők nyugdíjkorhatára 2009-ben érte el a férfiakéval azonos 62. életévet, másfelől szerepet játszik ebben az a megfontolás is, hogy a munkáltatók nem akarják munkanélkülivé tenni a nyugdíjjogosultság megszerzése előtt álló idős dolgozóikat.

2008–2009 között a foglalkoztatott férfiak száma összességében 3,1%-kal, a nőké pedig 1,8%-kal csökkent (3. táblázat). Ezen belül *leginkább az iparban dolgozók száma esett vissza*, különösen a nők esetében (–8,3%). A férfiak körében is átlagon felüli volt a létszámcsökkenés mértéke (–4,8%), és körükben a szolgáltató szektorban foglalkoztatottak száma is kevesebb lett (–2,4%), miközben a nők esetében stagnált. Ugyanakkor mindkét nemnél nőtt a mezőgazdaságban munkát végzők száma, ami a nők esetében meghaladta a 10%-ot. Az összes foglalkoztatotthoz képest azonban oly kevés nő dolgozik a mezőgazdaságban, hogy a jelentős létszámbővülés ellenére sem nőtt látványosan az agrárágazat foglalkoztatói szerepe a kereső nők körében. Az iparban dolgozók aránya is egyötöd alá esett a női foglalkozta-

tottak között, mégpedig *a szolgáltató szektor* javára, amely *a keresőmunkát végző nők közel negyötödét foglalkoztatja*.

3. táblázat

A foglalkoztatottak szektorális összetétele, és az egyes szektorokban dolgozók megoszlása nemenként, 2008, 2009 (ezer fő, %)

Szektor	Foglalkoztatottak száma, ezer fő				Nők aránya, %	
	2008		2009		2008	2009
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak		
Mezőgazdaság	40,6	126,7	45,3	128,6	24,2	26,0
Ipar	369,4	884,7	338,8	841,7	29,5	28,7
Szolgáltatás	1358,6	1099,8	1352,4	1073,2	55,3	55,8
<i>Együtt</i>	<i>1768,6</i>	<i>2110,8</i>	<i>1737,0</i>	<i>2044,9</i>	<i>45,6</i>	<i>45,9</i>
Szektor	Megoszlási viszonyszámok, %					
	2008		2009			
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak		
Mezőgazdaság	2,3	6,0	2,6	6,3		
Ipar	20,9	41,9	19,5	41,2		
Szolgáltatás	76,8	52,1	77,9	52,5		
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>		

Forrás: A KSH Munkaerő-felmérés megfelelő évi idősorai.

A legnagyobb mértékben a *feldolgozóipart* sújtotta a válság, ahol a munkáltatók:

- főleg a kölcsönzött és határozott időre szerződtetett munkavállalóktól váltak meg;
- szabadságra, állásidőre küldték a dolgozóikat;
- csökkentett műszakszámot és munkaidőt (négynapos munkahét) vezettek be,

ami zömében a férfiakat érintette. Lefaragták a külföldi munkavállalók (szlovákok) számát is. Emiatt a statisztikák a válság teljes munkaerő-piaci hatását nem képesek visszatükrözni.

A 4. táblázat a tevékenységek általános osztályozási rendszerének (TEÁOR) új, 2008-as besorolása szerint mutatja a feldolgozóipar alágazatok szerinti létszámadatainak változásait, nemenkénti bontásban.

A feldolgozóiparban foglalkoztatott nők és férfiak létszámának változása alágazatok szerint (TEÁOR 2008), 2008–2009 (ezer fő, %)

Alágazatok	Foglalkoztatottak száma, ezer fő				Létszámváltozás 2009/2008, %	
	Nők		Férfiak		Nők	Férfiak
	2008	2009	2008	2009		
Élelmiszeripar, ital, dohány gyártása	53,4	51,1	75,2	81,2	−4,3	−8,0
Textil, ruházati és bőrárak gyártása	54,3	52,1	13,3	12,2	−4,0	−8,3
Fa-, papíripari, nyomdaipari tevékenység	21,9	18,8	43,4	37,1	−14,0	−14,5
Vegyipar	20,5	20,1	32,1	30,4	−2,0	−5,3
Gumi, műanyag, nemfém ásványi termékek gyártása	27,0	24,4	53,3	44,9	−9,6	−15,8
Fémalapanyag gyártás, fém-feldolgozás	17,0	16,1	84,6	80,5	−5,3	−4,8
Gépek, berendezések gyártása	112,6	95,7	176,8	158,0	−15,0	−10,6
Bútor, egyéb feldolgozóipari tevékenység, hulladékfeldolgozás	18,8	19,5	48,8	52,5	+3,7	−7,6
<i>Feldolgozóipar együtt</i>	<i>325,5</i>	<i>297,8</i>	<i>527,5</i>	<i>496,8</i>	<i>−8,5</i>	<i>−5,8</i>

Forrás: KSH Munkaerő-felmérés megfelelő évi adatai.

A *feldolgozóiparban* foglalkoztatott férfiak száma 5,8%-kal, a nőké pedig 8,5%-kal csökkent 2008 és 2009 között. Emiatt a nők aránya az ágazatban 38,2%-ról 37,5%-ra mérséklődött. A legnagyobb létszámvesztést mindkét nem esetében a fa-, papíripari és nyomdaipari termékek gyártása alágazat szenvedte el (−14%). A gumi, műanyag és nemfém ásványi termékek gyártásában dolgozó férfiak számának visszaesése még ennél is nagyobb volt (−15,8%), s hasonló mértékű létszámleépítés sújtotta a gépiparban dolgozó nőket is. Mindkét nemet érintő létszámbővülés egyedül a bútorigipari és az egyéb feldolgozóipari tevékenységet magában foglaló alágazatban volt. Emellett az élelmiszeriparban dolgozó férfiak körében következett be jelentősebb (8%-os) létszámnövekedés.

Az *építőiparban* foglalkoztatott férfiak száma 4-5%-kal, az ebben az ágazatban amúgy is jelentéktelen arányban előforduló nőké viszont 15%-kal csökkent.

A *szolgáltató szektorban* dolgozó férfiak összessége 2,4%-kal, a nőké viszont csupán 0,5%-kal esett vissza 2008–2009 között (5. táblázat). Ezen belül a férfiak esetében az átlagosnál lényegesen nagyobb volt a létszámcsökkenés a kereskedelemben, továbbá az információ-kommunikációval és az ingatlanügyletekkel foglalkozó alágazatokban. A nőknél ugyancsak a

kereskedelemben és az info-kommunikáció területén, továbbá a szakmai, tudományos és műszaki tevékenységek területén volt visszaesés tapasztalható. Mindkét nem esetében bővült a létszám az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenységekben, valamint az oktatásban. Emellett a női foglalkoztatottak létszáma emelkedett még az ingatlanügyletek bonyolítására szakosodott tevékenységek, a szállítás, raktározás, posta alágazat, valamint a pénzügyi és biztosítási területen is. A humán egészségügyben és a szociális ellátásban dolgozók száma mindkét nem esetében csökkent.

5. táblázat

A szolgáltató szektorban foglalkoztatott nők és férfiak megoszlásának változása alágazatok szerint (2008-as TEÁOR), 2008–2009 (%)

Alágazatok	Megoszlások				Nők aránya a foglalkoztatottak között	
	Nők		Férfiak		2008	2009
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Kereskedelem, gépjárműjavítás	22,5	21,8	25,2	24,2	52,4	53,2
Szállítás, raktározás, posta	4,7	4,9	17,4	17,5	25,0	25,9
Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás	6,7	6,5	6,5	6,5	56,2	55,7
Információ, kommunikáció	2,3	2,1	5,9	5,8	32,2	31,4
Pénzügyi tevékenység, biztosítás	4,6	4,8	2,8	2,9	67,0	67,7
Ingatlanügyletek	0,7	0,8	1,0	0,8	45,0	53,5
Szakmai, tudományos, műszaki tev.	6,0	5,5	5,9	5,9	55,8	54,1
Adminisztráció és szolgáltatást támogató tev.	3,2	3,6	5,7	6,5	40,6	40,3
Közigazgatás, kötelező társadalombiztosítás	10,3	11,2	12,5	12,9	50,4	52,2
Oktatás	17,7	18,2	6,2	6,5	77,8	77,8
Humán egészségügy, szociális ellátás	14,6	14,1	5,0	5,0	77,9	77,9
Művészet, szórakoztatás, szabadidő	2,3	2,2	3,2	2,7	47,0	50,4
Egyéb szolgáltatások	4,4	4,3	2,7	2,8	66,6	67,2
<i>Szolgáltatások összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>55,3</i>	<i>55,8</i>

Forrás: KSH Munkaerő-felmérés megfelelő évi adatai.

A vállalkozói szférát 2009-ben a férfi foglalkoztatottak dominálják (61,7%), a költségvetési szektort pedig a nők (66,3%). A nagyobb létszámcsökkenés látszatra a versenyszférát sújtotta, de csak azért, mert a költségvetési szektorban – azon belül is főleg a közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás nemzetgazdasági ágban – jelennek meg a közfoglalkoztatottak is, akiknek a száma a vizsgált időszakban drasztikusan megemelkedett. Számukra elsősorban a helyi önkormányzatok kínálnak munkalehetőséget – a munkanélküliség alternatívájaként – közcélú vagy közhasznú foglalkoztatás formájában, illetve közmunkaprogramokban. A közfoglalkoztatottak

számának ugrásszerű növekedése a tartós munkanélküliek reintegrálására 2009-ben elindult „Út a munkához” program következménye, ami a közigazgatásban és a kötelező társadalombiztosításban foglalkoztatott nők körében közel 10%-os, a férfiak esetében pedig 1%-os létszámbővülést idézett elő. *A költségvetési szektor közfoglalkoztatottak nélküli létszámát azonban mindkét nem esetében csökkenés jellemzi.*

A szolgáltató szektor munkaerő-állományának összességén belül lényegében változatlan (55–56%) maradt a nők aránya. A nők jelentősebb térnyerése ott következett be, ahol létszámnövekedésük a férfiakét jóval meghaladta. Ilyen ágazat az ingatlanügyleteké, a közigazgatás és a művésztanúsztatás. Tipikusan nőket foglalkoztató ágazatnak számít az oktatás, a humán egészségügy és a szociális ellátás, ahol a dolgozók közel négyötöde nő. Kétharmadot meghaladó a nők előfordulása a pénzügyi és biztosítási tevékenységek, valamint az egyéb szolgáltatások területén. Ugyanakkor egyharmad alatti a nők jelenléte olyan perspektivikus ágazatban, mint az információ-kommunikáció (ld. 5. táblázat).

A létszámleépítés a férfiaknál a fizikai és szellemi állományban egyaránt 3% körüli volt, a nőknél viszont a szellemi állomány érintetlen maradt, miközben a fizikai dolgozók száma 2%-kal csökkent (6. táblázat). E létszámmozgások hatására a nők körében minimálisan nőtt a szellemi munkakörökben dolgozók aránya, és csökkent a fizikaiaké. Esetükben 60:40% szerint oszlik meg a foglalkoztatottak száma szellemi és fizikai dolgozók között, míg a férfiaknál 30:70% körül alakul ez az arányszám. Ezen belül a két nem foglalkozási főcsoportok szerinti összetétele a vizsgált időszakban alig változott.

A férfiak körében leginkább az irodai és ügyviteli foglalkozásúak aránya csökkent (21,8%-kal), de mivel jelenlétük e foglalkozási főcsoportban eleve is csekély volt, látható nyoma nincs ennek a kereső férfiak foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlásában. Mind a férfiak, mind a nők között kismértékben (2–2,5%-kal) visszaesett a vezetők száma, és ugyanannyival nőtt a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő dolgozóké. Az egyszerű irodai munkákat továbbra is szinte kizárólag nők végzik. Csaknem kétharmados a nők jelenléte a középszintű szakalkalmazottak között. A felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő munkaköröket ugyancsak nő többség jellemzi, de itt már jelentős arányban vannak jelen férfiak is. A vezetői munkakörökben ugyanakkor a nők részvétele alig haladja meg az egyharmadot.

A fizikai állományon belül (6. táblázat) a mezőgazdasági foglalkozásúak száma a férfiak körében 5%-kal, a nőknél pedig 15%-kal nőtt. Ugyancsak emelkedett a szakképzettséget nem igénylő foglalkozásokban dolgozók aránya, mégpedig a férfiak esetében 3%-kal, a nőknél pedig ennek a duplájával. A legnagyobb visszaesés a fegyveres testületek alkalmazottainak körében következett be, továbbá az ipari, építőipari és gépkezelői foglalkozásokban dolgozóknál. Ezek a változások sem voltak olyan horderejűek, hogy visszatükröződnének a nők egyes foglalkozási főcsoporton belüli térnyerésében

vagy térvesztésében. Így továbbra is csak a szolgáltatási jellegű és szakképzettséget nem igénylő foglalkozásúak között jelennek meg a nők átlagon felüli, 50%-ot meghaladó gyakorisággal. Az összes többi foglalkozási főcsoportban alulreprezentált a jelenlétük.

6. táblázat

A foglalkoztatott nők és férfiak megoszlása foglalkozási főcsoportok szerint, valamint a nők aránya az adott főcsoportban, 2008–2009 (%)

Foglalkozási főcsoportok	Megoszlások				Nők aránya a foglalkoztatottak között	
	Nők		Férfiak		2008	2009
	2008	2009	2008	2009		
Törvényhozók, igazgatási, érdekképviseleti vezetők, gazdasági vezetők	6,0	6,0	8,8	8,9	36,4	36,1
Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások	17,1	18,0	11,3	11,8	56,0	56,3
Egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások	21,5	21,4	9,9	9,6	64,3	64,4
Irodai és ügyviteli foglalkozások	12,2	12,4	1,0	0,8	91,5	93,1
<i>Szellemi foglalkozásúak együtt</i>	<i>56,8</i>	<i>57,8</i>	<i>31,0</i>	<i>31,0</i>	<i>60,6</i>	<i>61,2</i>
Szolgáltatási jellegű foglalkozások	19,7	19,0	12,8	13,1	56,5	55,3
Mezőgazdasági és erdőgazd.-i foglalkozások	1,5	1,8	3,3	3,6	27,4	29,1
Ipari és építőipari foglalkozások	5,1	4,9	29,5	28,9	12,7	12,4
Gépkezelő, összeszerelők, jármű-vezetők	7,3	6,4	16,1	15,7	27,7	25,8
Szakképzettséget nem igénylő foglalkozások	9,1	9,8	6,0	6,4	56,1	56,6
Fegyveres testületek foglalkozásai*	0,3	0,3	1,3	1,1	17,6	19,6
<i>Fizikai foglalkozásúak együtt</i>	<i>42,8</i>	<i>41,9</i>	<i>67,7</i>	<i>67,8</i>	<i>34,7</i>	<i>34,5</i>

Forrás: KSH Munkaerő-felmérés megfelelő évi adatai.

*A fegyveres testületekhez tartozók kimaradtak az összesítésből.

Azok a vállalkozások, amelyek átmenetinek ítélték a gazdaságot ért sokkhatásokat, az elbocsátásokat – a munkaszerződés módosítását is vállalva – rövidített munkaidejű foglalkoztatással próbálták meg elkerülni, amit a nem teljes munkaidőben foglalkoztatottak arányának némi növekedése is jelez (7. táblázat). Tény, hogy ezzel bizonyos mértékig ellensúlyozni lehetett a teljes munkaidőben dolgozók körében bekövetkezett létszámfogyást. Ugyanakkor tömeges igénybevételről koránt sincs szó, mert mind a munkáltatók, mind a munkavállalók előnyben részesítették a munkahelymegőrzés állami támogatásának azokat a formáit, amelyek bérszubszenciával járultak hozzá a teljes munkaidős foglalkoztatás fenntartásához.

Határozott idejű munkaszerződéssel, részmunkaidőben és nem alkalmazottként dolgozók aránya a 15–64 éves nők és férfiak körében, 2000–2009 (%)

Foglalkoztatási formák, nemek	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Határozott idejű munkaszerződéssel foglalkoztatottak aránya										
Nők	5,8	6,1	5,9	6,0	5,5	5,8	5,5	6,2	6,4	7,1
Férfiak	6,2	6,6	6,5	6,9	6,1	6,3	6,2	6,5	7,3	7,4
Együtt	6,0	6,4	6,2	6,5	5,8	6,1	5,9	6,4	6,9	7,4
Részmunkaidőben foglalkoztatottak aránya										
Nők	4,9	4,9	4,9	5,7	5,6	5,6	5,4	5,5	5,8	7,1
Férfiak	2,7	2,9	2,8	3,0	2,9	2,4	2,4	2,5	3,0	3,6
Együtt	3,7	3,8	3,7	4,2	4,1	3,9	3,8	3,9	4,3	5,2
Nem alkalmazottként dolgozók aránya*										
Nők	10,4	10,1	9,9	9,1	10,0	9,7	8,9	9,0	8,4	8,9
Férfiak	18,6	17,6	16,9	16,7	17,4	16,8	15,6	14,9	14,9	15,1
Együtt	14,9	14,2	13,7	13,2	14,0	13,6	12,5	12,2	12,0	12,3
Atipikus foglalkoztatási formákban dolgozók aránya mindösszesen										
Nők	21,1	21,1	20,9	20,8	21,1	21,1	19,8	20,7	20,6	23,1
Férfiak	27,5	27,1	26,2	26,6	26,4	24,3	24,2	23,9	25,2	26,1
Együtt	24,6	24,4	23,6	23,9	23,9	23,6	22,2	22,5	23,2	24,9

Forrás: KSH – A társadalmi haladás mutatószámrendszere, 2.3.1. tábla, (www.ksh.gov.hu)

* Szövetkezeti tag, egyéni és társas vállalkozó vagy segítő családtag.

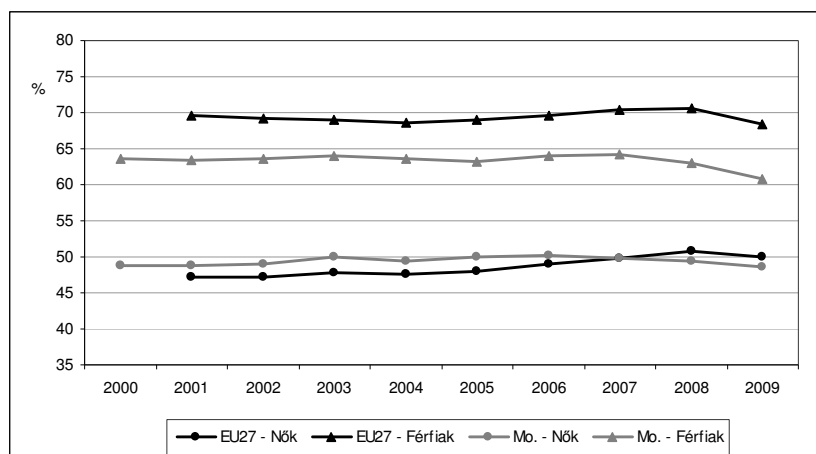
Nőtt a határozott idejű munkaszerződéssel foglalkoztatottak aránya is, akiktől az üzletmenet rosszabbra fordulása esetében olcsóbban lehet megvásárolni, továbbá az önfoglalkoztatóké, akiknek maguknak kell viselniük tb-védettségük költségeit és a vállalkozás kockázatát is.

Az atipikus foglalkoztatási formák összessége a szerény bővülés ellenére továbbra is sokkal kevésbé van jelen a vállalati és intézményi munkaerő-gazdálkodásban, mint a nyugat-európai országok munkáltatóinál. Az EU 27 tagállamában az így dolgozók aránya meghaladja az 50%-ot, ezen belül a foglalkoztatott férfiak körében 40% körül mozog, a nők között pedig megközelíti a 60%-ot. A nők számára a *részmunkaidőnek* van meghatározó szerepe: az EU27-ek átlagában a nők 31,5%-a, a férfiaknak pedig a 8,3%-a dolgozott részmunkaidőben (EC 2010b: 7). Emiatt a *teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatási ráta alapján végzett nemzetközi összehasonlítás sokkal kedvezőbb helyzetben tünteti fel Magyarországot*, mint amikor ugyanolyan foglalkoztatottként veszik számba a részmunkaidős, mint a teljes munkaidős dolgozót (2. ábra). Ez jól mutatja a részmunkaidő foglalkoztatáspolitikai jelentőségét a teljes foglalkoztatás felé vezető úton. Mivel a férfiak között

mindenütt csekély a részmunkaidőben dolgozók aránya, ennek az átszámításnak rájuk nézve nincsenek látványos következményei. *A nők esetében azonban a 8-9 százalékpontos lemaradásunk 1,5%-ra csökken az EU27-ek átlagához viszonyítva, ha nemcsak a foglalkoztatottak számát nézzük, hanem az általuk teljesített munkaórákat is figyelembe vesszük.* Ennek az az üzenete, hogy a magyar nők közül ugyan kevesebben végeznek jövedelemszerző munkát, mint a fejlettebb EU-tagállamokban, de akik dolgoznak, azok hosszabb időt töltenek a munkahelyükön, mint nyugat-európai társaik.

2. ábra

15–64 éves nők és férfiak teljes munkaidőre átszámított foglalkoztatási rátáinak változása Magyarországon és az EU-tagállamok átlagában, 2000–2009 (%)

Forrás: EC (2010a: Table 17. A1)

Az otthoni és munkahelyi kötelezettségek összehangolását segítő rugalmas foglalkoztatási formák korlátozott elterjedtsége akadályát képezi a kisgyermekes szülők munkaerő-piaci részvételének és gátolja a gyermekgondozási szabadságon lévők visszatérését is a keresőmunkába. Ez megmutatkozik a gyermekes és gyermek nélküli nők foglalkoztatási rátái közötti különbségben, ami világossá teszi, hogy a gyerekszám növekedésével párhuzamosan csökken a fizetett munkát vállaló anyák aránya (8. táblázat). A gyermekgondozás feladatainak egyenlőtlen, szinte kizárólag az anyákra szorítkozó elosztása miatt az apák foglalkoztatási rátáját a gyermek megléte nem befolyásolja, vagy ha igen, akkor pozitív irányba. Ezért nagyon is indokolt minden olyan kezdeményezés, amely az anyák és apák egyenlőbb feladatmegosztását ösztönzi, a kisgyermekes anyák munkaerőpiacra való visszatérését segíti, akár a munkáltató által kötelezően felajánlandó részmunkaidős foglalkoztatás biztosításának az előírásával, vagy a munkavállaláshoz igazodó gyermek-

elhelyezési lehetőségek megteremtésével. A kisgyermekes anyák ugyanis a gyed/gyes/gyet lejártát követően vissza akarnak térni a munkaerőpiacra, amit egyértelműen bizonyít, hogy a gyermek életkorának előrehaladtával magas szintre emelkedik a foglalkoztatási rátájuk, ami ebben a körben már meghaladja az EU-tagállamok átlagát is.

8. táblázat

A 25–49 éves nők foglalkoztatási rátája a háztartásban élő gyermekek száma és életkora szerint, 2000–2009 (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gyermekszám										
1	68,6	69,2	68,7	68,4	67,9	67,1	67,0	66,8	67,4	66,1
2	71,5	72,2	70,0	70,2	69,7	70,4	69,4	70,3	69,5	68,3
3 vagy több	39,5	41,5	41,6	45,0	42,7	41,5	45,8	44,8	43,5	44,1
Gyermeektelen	76,0	76,3	77,1	79,9	77,9	81,3	80,	82,6	82,1	80,3
Átlag	67,5	68,1	67,2	68,2	67,1	67,5	67,4	67,8	67,6	66,7
A legfiatalabb gyermek életkora										
0–2 éves	12,3	11,0	12,8	10,2	11,2	10,4	13,1	10,2	10,8	12,2
3–5 éves	56,4	58,6	54,6	57,9	58,7	56,0	57,3	57,9	61,0	60,0
6–16 éves	75,5	75,7	74,7	76,7	74,7	73,8	73,2	74,6	75,3	73,9

Forrás: KSH – A társadalmi haladás mutatószámrendszere: 2.3.3. tábla (www.ksh.gov.hu).

Ahhoz, hogy ezt a folyamatot időben előre hozzuk, nem elég a gyermek-neveléssel töltött időt lerövidíteni – főleg nem akkor, amikor a válság miatt összeszűkült a munkaerőpiac befogadóképessége. Ráadásul a gyermek-elhelyezési lehetőségek kínálata is jóval kisebb, mint a kereslet, és területi eloszlása is egyenlőtlen. Ennek pótlása hosszú időt vesz igénybe, és *rövid távon sokkal költségesebb, mint az általa kiváltandó gyermekgondozási támogatásokkal elérhető megtakarítás.*

2008-ban a *bölcsődék* száma 594 volt, ahol összesen 25 937 férőhely állt rendelkezésre, miközben a beíratott gyerekek száma elérte a 33 726 főt. Férőhelyhiány miatt 5 000 gyereket utasítottak el. A beíratott gyerekek aránya a bölcsődés korúak százalékában, 2008-ban 11,5% volt. A családi napközi-ben elhelyezett gyermekek száma 2621 volt, ebből bölcsődés korú 1099 fő.

Törvény írja elő (1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról), hogy öt-éves kor felett – legalább napi 4 órában – az *óvoda* kötelező ellátás. Emiatt a lakóhely szerint kijelölt óvoda köteles felvenni az ötödik életévüket betöltött gyermekeket. Az óvodák száma 2008/2009-es tanévben 4355 volt, 354 ezer férőhellyel. Az óvodáskorú gyerekek száma 326 ezer. Az óvodai csoportok átlagos létszáma 23 fő – a törvény szerint a maximális létszám 25 fő lehet –, az egy óvodapedagógusra jutó gyerekszám pedig 11.

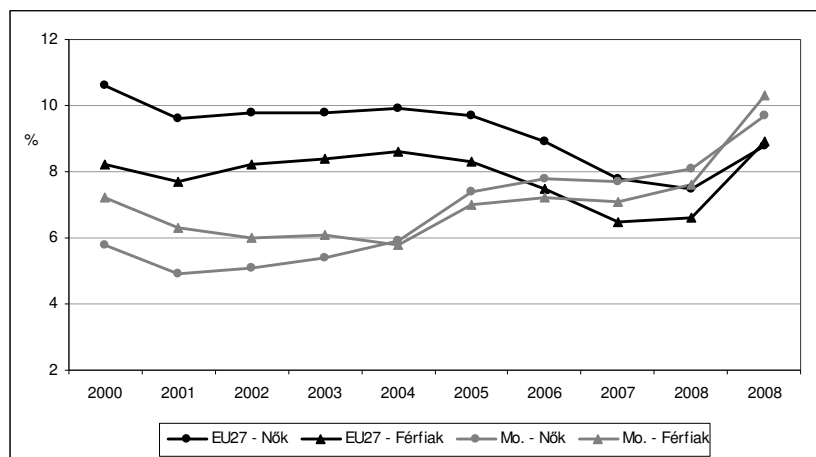
A KSH a *gyermekintézmények igénybevételének nemzetközi összehasonlítását* a gyermekek életkora szerint végezte el (KSH 2010c). Míg az Európai Unió tagországaiban átlagosan a 0–2 éves gyermekek 28%-a valamilyen óraszámban részesül intézményi ellátásban, nálunk ez az arány csupán 7%. A kétévesnél nagyobb, de még nem iskoláskorú gyermekek az EU27-ek átlagával (83%) közel azonos arányban (81%) járnak nálunk is bölcsődébe, illetve óvodába.

3. A válság következménye: a munkanélküliség növekedése, az inaktívak rovására

Magyarországon a munkanélküliek száma gyakorlatilag 2001 óta emelkedő tendenciát mutat, amit csak 2006–2007 között váltott fel egy stagnáló szakasz. Ezt megelőzően a munkanélküliség mindkét nem esetében alacsonyabb volt az uniós átlagnál (3. ábra). Az is magyar sajátosság, hogy *a nők munkanélküliségi rátája a rendszerváltozás óta mindvégig kisebb volt a férfiakénál*. Ezeknek a mutatóknak a kiegyenlítődése 2004-ben következett be. Ezt követően egészen addig, amíg a válság hatása be nem gyűrűzött a munkaerőpiacra, a nők munkanélküliségi rátája meghaladta a férfiakét.

3. ábra

15 éven felüli nők és férfiak munkanélküliségi rátáinak változása Magyarországon és az EU-tagállamok átlagában, 2000–2009 között (%)

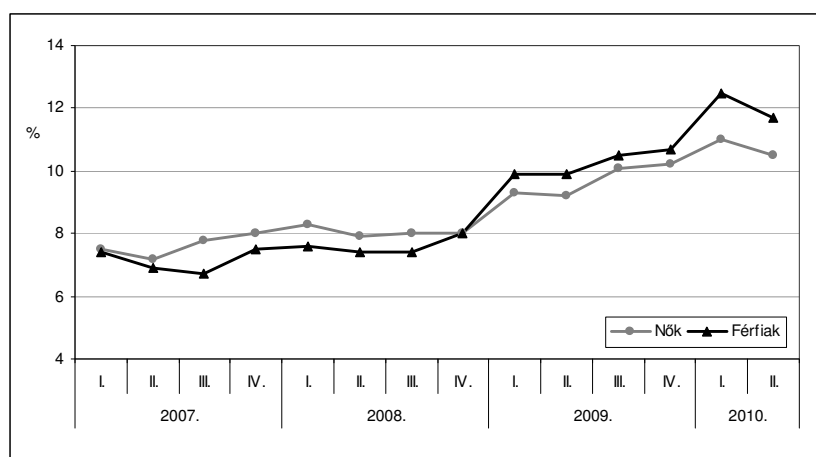
Forrás: EC (2010a: Table 17. M3: Unemployment rate)

A munkanélküliek számának megugrása csak az uniós tagállamok többségére jellemzőnél később, 2008. IV. negyedévében jelentkezett Magyaror-

szágon (4. ábra). A 2008. III. negyedévében még 7,7%-os hazai munkanélküliségi arány 2008. IV. negyedévében 8%-ra nőtt, majd 2009-ben negyedévről negyedévre emelkedett, és az év végén meghaladta a 10%-ot. 2009 közepéig az uniós tagállamok közül mindössze négyben nőtt a munkanélküliségi ráta a miénknél meredekebben, és további kettőben a magyarhoz hasonló ütemben. Így a válság ideje alatt a magyar munkanélküliség egyre inkább az EU átlaga fölé emelkedett.

4. ábra

Nők és férfiak negyedéves munkanélküliségi rátáinak változása, 2007 I. és 2010. II. negyedéve között Magyarországon (%)

Forrás: A KSH Munkaerő-felvételének megfelelő negyedéves adatai.

A munkanélküliségi ráta mindkét nem esetében jelentősen nőtt, mivel azonban a válság főként a jellemzően férfi munkaerőt alkalmazó ágazatokat sújtotta, a férfiak munkanélküliségi rátája 2009-ben újra meghaladta a nőkét. A válság hatására elsősorban a feldolgozóiparból munkanélkülivé váltak száma emelkedett jelentősen (41 ezerrel), ezen belül a férfiakat érintették nagyobb mértékben a leépítések. Szintén nőtt azok száma (mintegy 9 ezerrel), akik az építőiparban veszítették el állásukat, illetve akik korábban a kereskedelem, gépjárműjavítás ágazatban dolgoztak (14 ezerrel). 2009-ben megváltozott a munkanélküliek összetétele az álláskereső időtartama szerint. A munkaerőpiachoz szorosan kötődő állásvesztők tömeges beáramlása a munkanélküliek közé azt eredményezte, hogy csökkent körükben az egy évnél hosszabb időt állástalanul töltők aránya, és nőtt a „friss” munkanélkülieké. Ezzel egyidejűleg az álláskeresők munka nélkül töltött idejének átlagos időtartama is rövidült. Sem a tartós munkanélküliek arányában, sem a munka nélkül töltött idő hosszában nem mutatkozik különbség nők és férfiak között.

Tartós munkanélküliek aránya és a munka nélkül töltött idő alakulása a 15–64 éves álláskeresők körében

Év	12 hónapot vagy több időt munka nélkül töltők aránya a munkanélküliek között, %		A munka nélkül töltött idő átlagos hossza, hónap	
	Nők	Férfiak	Nők	Férfiak
2007	47,5	46,7	16,8	18,1
2009	42,4	42,4	16,1	16,9

Forrás: A KSH Munkaerő-felvételének megfelelő évi adatai.

A válság miatt visszaeső foglalkoztatottság szerencsére nem járt a gazdasági aktivitás hasonló mértékű csökkenésével. Ebben vélhetően nagy szerepet játszott az a szakpolitikai stratégia, amely a rendszerváltást követő évekkel ellentétben az inaktivitás visszaszorításának is a munkanélküliséggel azonos mértékű figyelmet szentelt. Az inaktivitásba vezető csatornák korlátozása miatt a munkahelyüket elvesztő emberek kénytelenek a munkanélküliség terhét és együttműködési kötelezettségét vállalni. Felsorolunk néhány példát azokra a már bevezetett intézkedésekre, amelyek a munkavállalásra képes inaktívak potenciális körének a szűkítését célozzák:

- 2005. november 1-jétől a munkanélküli ellátások különböző típusait többféle *álláskeresői támogatás* váltotta fel, aminek az volt az üzenete, hogy ezekből csak olyan személyek részesülhetnek, akik amellet, hogy (újból) el akarnak helyezkedni, s ezért maguk is aktívan részt vesznek a munkahely keresésében, minden elvárhatót megtesznek annak érdekében, hogy munkába álljanak.
- A *rokkantnyugdíjazás* feltételei folyamatosan szigorodtak a már meghozott határozatok ellenőrzési módszereinek finomodása mellett.
- 2009. január 1-jén bevezették az „*Út a munkához*” programot, amelynek célja az volt, hogy a rendszeres szociális segélyben részesülő tartós munkanélküliek minél nagyobb hányadát visszavezesse a munkaerőpiacra.

A 10. táblázat adatai mentén nyomon követhető, hogy a munkanélküli férfiak létszáma nagyjából ugyanannyival növekedett (102 ezer), mint amennyivel a foglalkoztatottak száma csökkent (106 ezer), s ez még gyarapodott azokkal a passzív munkanélküliekkel (15 ezer), akik munkaerő-piaci ok, nevezetesen az álláskereső reménytelensége miatt, hagytak fel ezzel a próbálkozással. A foglalkoztatott nők száma pedig inkább stagnált, mint csökkent a válság ideje alatt, miközben a munkanélküli nők száma 60 ezerrel bővült, az inaktívok aktivizálódásának köszönhetően.

10. táblázat

A 15–74 éves korú foglalkoztatottak, munkanélküliek és a passzív munkanélküliek számának változása a válság hatására (ezer fő)

Év, negyedév	Nők			Férfiak		
	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Passzív munkanélküli*	Foglalkoztatott	Munkanélküli	Passzív munkanélküli*
2008 II. (a)	1753,8	149,9	39,8	2114,7	169,3	44,0
2008 III.	1784,3	155,6	39,9	2140,0	172,1	42,8
2008 IV.	1784,6	154,6	42,4	2096,1	182,5	50,9
2009. I.	1730,8	178,5	48,0	2033,3	224,3	60,6
2009. II. (b)	1738,8	176,2	45,1	2058,3	225,5	55,4
2009. III.	1734,6	194,8	48,7	2048,9	241,4	53,2
2009. IV.	1743,9	198,9	52,4	2038,9	243,2	62,0
2010. I.	1739,8	214,0	58,5	1979,5	283,8	63,9
2010. II. (c)	1747,9	211,8	54,8	2008,5	271,4	59,2
Változás 2008/09 (b – a)	–15,0	+26,1	+5,3	–56,4	+56,2	+11,4
Változás 2009/10 (c – b)	+9,1	+35,6	+9,7	–49,8	+45,9	+3,8
Kétéves változás 2008/10 (c – a)	–5,9	+61,7	+15,0	–106,2	+102,1	+15,2

Forrás: A KSH Munkaerő-felvételének adatai.

Megjegyzés: * A gazdaságilag inaktívak csoportján belül megkülönböztetik az úgynevezett passzív vagy reményvesztett munkanélkülieket: ők azért nem keresnek munkát, mert reménytelennek tartják, hogy találnak. A gazdaságilag inaktívnak e csoportja azért érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert az álláskeresés hiánya esetükben elsősorban munkaerő-piaci okokkal függ össze.

11. táblázat

Inaktivitási arány a 15–64 évesek körében nemek szerint, 2002–2009 (%)

Nemek	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Nők	47,3	46,1	46,0	44,9	44,5	44,9	45,0	44,7
Férfiak	32,9	32,4	32,8	32,1	31,3	31,0	31,7	31,8
Együtt	40,3	39,4	39,5	38,6	38,0	38,1	38,5	38,4

Forrás: KSH – A társadalmi haladás mutatószámrendszere, 2.3.4. tábla, (www.ksh.gov.hu); EC (2010b)

A munkaerőpiacra be- vagy visszalépni szándékozó inaktívakkal folyamatosan számolni kell, mert az inaktivitás mértéke a magyar munkaerőpiac kiterjedtségéhez képest igen magas. 2009-ben a férfiak 31,8%-a tartozott ebbe a csoportba, miközben az uniós átlag 22,2% volt. A magyar férfiak inaktivitási aránya a 27 EU-tagállam közül a legmagasabb. A nők 35,6%-os

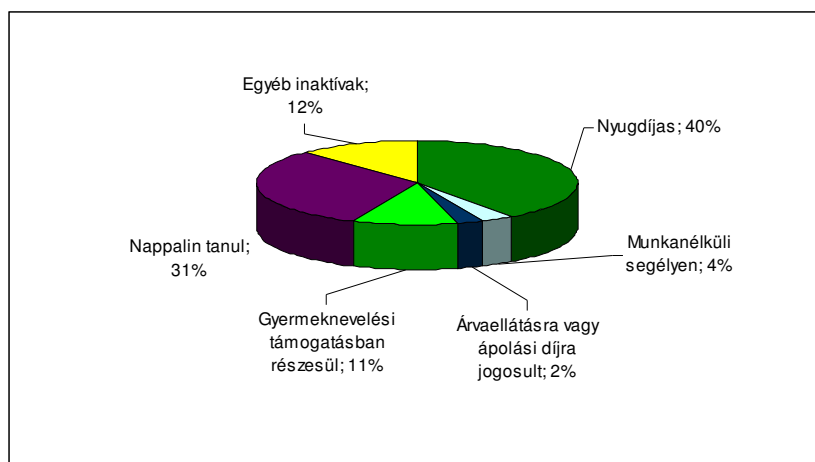
uniós átlagát is jóval meghaladja a hazai mutató (44,7%), de e tekintetben több EU-tagállam (Románia, Görögország) rendelkezik hasonló, vagy nálunk is rosszabb arányszámokkal (Olaszország, Málta).

2009-ben a munkaerő-piaci értelemben releváns 15–64 éves népességből 2599 ezren nem jelentek meg sem a foglalkoztatottak között, sem pedig aktív álláskeresőként. Ezek 60%-a nő volt, aminek oka elsősorban a gyermeknevelés és egyéb családi kötıtségekkel összefüggő munkaerő-piaci távollmaradásukban gyökerezik. A legnagyobb arányú inaktivitás a fiatalokat és az időseket jellemzi: az előbbieket háromnegyede, az utóbbiaknak pedig a kétharmada tartozott ebbe a kategóriába. A 2599 ezer inaktív személyből 1036 ezren nyugdíjban, 279 ezren gyermeknevelési támogatásokban, 93 ezren munkanélküli ellátásban, 59 ezren pedig árvaellátásban, illetve ápolási díjban részesültek. Azaz: saját jogán 56,4%-uk (1467 ezer fő) jutott rendszeres jövedelemhez. (5. ábra)

Közülük kiemeljük a gyermekgondozási támogatásokban részesülőket, akik közül mintegy 20 ezren azért nem számítanak inaktívnak, mert ők a gyermekgondozási segély vagy támogatás igénybevétele mellett dolgoztak. Ez nem éri el a célcsoport 7%-át, pedig ma már nemcsak részmunkaidőben, hanem teljes munkaidőben is engedélyezett számukra a munkavégzés. Ez az adatsor azért is figyelmet érdemel, mert rávilágít arra, hogy az apák elenyésző arányban élnek a támogatott gyermekgondozási szabadság lehetőségével. (Lásd 12. táblázat.)

5. ábra

Az inaktív lakosság összetétele 2009-ben (%)

A fennmaradó 1132 ezerből 815 ezren nappali tagozatos tanulóként voltak eltartottak. 317 ezret tett ki az egyéb inaktívok száma (5. ábra). Közülük 75 ezren 15–24 évesek, de csak ötödük nyilatkozott úgy, hogy részt vesz valamilyen – nem nappali tagozatos vagy iskolarendszeren kívüli – képzés-

ben. Ezek között nagyjából fele-fele arányban van jelen a két nem. Az „egyéb inaktívok” csoportját az életkor előrehaladtával egyre nagyobb *nő-többség* jellemzi: a középkorúak és annál idősebbek között a nők előfordulása kétharmados.

12. táblázat

Gyesen, gyeden, gyeten lévő nők és férfiak száma és aránya, 2002–2009 (ezer fő, %)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gyed/gyes (ezer fő)								
Nők	244,8	238,9	242,8	235,2	237,5	251,3	226,9	255,6
Férfiak	1,0	1,7	2,6	11,0	10,8	10,0	8,6	9,5
<i>Együtt</i>	<i>245,8</i>	<i>240,6</i>	<i>245,4</i>	<i>246,2</i>	<i>248,3</i>	<i>261,3</i>	<i>235,5</i>	<i>265,1</i>
<i>Ebből a férfiak aránya, %</i>	<i>0,4</i>	<i>0,7</i>	<i>1,1</i>	<i>4,5</i>	<i>4,4</i>	<i>3,8</i>	<i>3,7</i>	<i>3,6</i>
Gyet (ezer fő)								
Nők	51,3	50,0	46,6	47,1	46,2	45,4	35,3	40,6
Férfiak	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
<i>Összes nő gyesen, gyeden, gyeten (ezer fő)</i>	<i>296,1</i>	<i>288,9</i>	<i>289,4</i>	<i>282,3</i>	<i>283,7</i>	<i>296,7</i>	<i>262,2</i>	<i>296,2</i>
<i>Az inaktívok* százalékában</i>	<i>24,0</i>	<i>24,1</i>	<i>23,7</i>	<i>23,2</i>	<i>22,8</i>	<i>23,8</i>	<i>20,2</i>	<i>23,0</i>

Forrás: KSH Munkaerőmérés

Megjegyzés: * Itt a munkavállalási korú inaktív nőkről van szó, ami a növekvő munkavállalási kor miatt évente más-más korcsoportot jelent. 2009-ben a 15–61 éves inaktív nők száma 1287,8 ezer fő volt.

A 15–64 éves inaktív népesség mindössze 13,1%-a (a nők 12,1%-a, a férfiak 14,6%-a) nyilatkozott úgy 2009-ben, hogy ha lenne rá lehetősége, akkor dolgozna. A túlnyomó többség azonban nem kíván jövedelemszerző tevékenységet folytatni, ezért nem is tett semmiféle lépést a munkaerőpiacra való belépéséért. A 15–64 éves inaktívok leginkább az oktatásban való részvételük miatt nem kerestek munkát (33,4%), a második legjelentősebb okként pedig a nyugdíjazást említették (26,1%). Ezt követte az egészségi állapot megromlására (14,9%), továbbá a családi kööttségek, gyermekgondozásra, beteg hozzátartozó gondozására, ápolására (12,6%) való hivatkozás.

Az említett indokok szorosan összefüggnek az életkorral. A 15–24 évesek túlnyomó része tanul, így ők ezzel indokolják a munkaerőpiacról való távolmaradásukat. A 25–54 éves nők jellemzően (47,8%) a gyermekneveléssel, a férfiak pedig leginkább kedvezőtlen egészségi állapotukkal (34,9%) magyarázzák álláskeresőségük terén mutatkozó passzivitásukat. Az 55–64 évesek szinte teljes körben részesülnek valamilyen nyugdíjszerű ellátásban

(92,5%), így ők többnyire (70,7%) ezzel, vagy rossz egészségi állapotukkal (21,7%) indokolják, hogy miért nem érdekeltek a munkavállalásban. (KSH 2010d.)

4. A válságkezelő intézkedések hatása a nők és férfiak munkaerő-piaci helyzetére

A tanulmány elején ismertettük azokat a szakpolitikai válaszokat, amelyekkel a válságkezelő kormány reagált a gazdaságot ért sokkhatásra. Ezek mérhető eredményeit értékeljük ebben a fejezetben, kiemelten a nők és férfiak munkaerő-piaci helyzetének befolyásolása szempontjából. Elöljáróban megjegyezzük, hogy ennek a vizsgálatnak vannak korlátai. Egyfelől, a kormány a válságkezelő intézkedéseket megtűzdelte olyan javaslatokkal, amelyek nem a rövid távú munkaerő-piaci feszültségek tompítását szolgálták, hanem az effektív munkaerő-kínálat bővítésének hosszú távú célját (pl. a nyugdíjkorhatár emelése 2012-től, a gyermekgondozási szabadság lerövidítése azoknál a szülőknél, akiknek 2012-ben lesz kétéves a gyermekük). Ezeket ugyan törvénybe foglalták, de az utóbbit még a hatályba lépése előtt visszavonta a válságkezelő kormányt leváltó új kormány. Így ezekről pillanatnyilag nincs mit mondani.

A válságkezelést közvetlenül szolgáló szakpolitikai intézkedések nőkre és férfiakra gyakorolt hatásainak számszerűsítését ugyanakkor az korlátozza, hogy hiányoznak hozzá a nemenként elkülönített adatok. Ezek figyelembe vételével a következő eredmények adódnak.

A KSH Munkaerő-felvételében számba vett – és a mostani tanulmány által is használt – munkanélküliségi adatok jelentősen eltérnek az Állami Foglalkoztatási Szolgálat (ÁFSZ) által regisztrált állás keresők adataitól, aminek módszertani okai vannak.¹ A KSH-nál 2009-ben 420 ezer fő volt a munka-

¹ A kétfajta adatbázis tartalmi eltéréseinek első és legfontosabb oka a használt kritériumok különbözősége. A KSH reprezentatív lakossági felmérése során – a regisztrációtól függetlenül – azt az állástalant tekintik munkanélkülinek, aki egyáltalán nem végez jövedelemszerző tevékenységet. Az ÁFSZ ezzel szemben azokat a munkanélkülieket veszi számba, akik a munkaközvetítő irodákban nyilvántartásba vetetik magukat.

A másik ok az állás keresési aktivitás kritériumának eltéréseiben rejlik. Míg az ÁFSZ ennek bizonyítékeként elfogadta azt is, ha a munkanélküli „csak” regisztráltatja magát, a KSH ennél konkrétan állás keresési aktivitást vár el a munkanélküliektől: például azt, hogy válaszoljon egy álláshirdetésre, keressen fel egy munkáltatót az elhelyezkedés reményében, vagy béreljen egy üzletet, ahol vállalkozásba kezdhet. 2005 novemberétől az ÁFSZ eljárása is megváltozott. Azóta elvárás, hogy az állás keresőnek magának is mindent meg kell tennie annak érdekében, hogy találjon munkahelyet.

Végül, a rendelkezésre állás kritériumának az értelmezése sem egyforma. A KSH-nál elvárás a munkanélküliével szemben, hogy munkára kész állapotban legyen. A „készenléti” állapotot abban mérik, hogy a kértezett záros határidőn belül (egy hónap) ténylegesen el tud-e

nélküliek átlagos éves létszáma, az ÁFSZ-nél pedig 562 ezer. Abban ugyanakkor nincs különbség, hogy mindkét sokaság 27%-kal gyarapodott 2008–2009 között, és a nők jelenléte alulreprezentált volt közöttük. A KSH Munkaerő-felmérésének adatai a nők részarányának 47%-ról 44%-ra való visszaesésére utalnak 2008–2009 között, a regisztrált álláskeresők körében ugyanakkor 48,7%-ról 47%-ra csökkent ez a mutató.

A munkaerő-piaci válságkezelésben kiemelt helyet foglalnak el az *álláskereső passzív ellátásai*.² A 13. táblázat bemutatja, hogy az állásvesztés miatti új belépések nagyobb arányban növelték az álláskeresői támogatásban részesülők számát, mint a regisztrált munkanélküliekét. Az ellátásban részesülők között is nagyobb volt a férfiak létszámnövekedése (158%), mint a nőké (141%). Ennek következtében a támogatottak körében relatíve megnőtt (53,4%-ról 56,3%-ra) a férfiak jelenléte, mégpedig nagyobb mértékben, mint az álláskeresők összességéhez viszonyított részarányuk.

13. táblázat

Az Állami Foglalkoztatási Szolgálatnál regisztrált álláskeresők és az álláskeresői ellátásban részesülők száma és megoszlása, 2008–2009 (fő, %)

Nemek	2008	2009	Index	Megoszlás %	
Regisztrált álláskereső, fő					
Nők	214 051	263 861	123,3	48,4	47,0
Férfiak	228 282	297 907	130,5	51,6	53,0
Együtt	442 333	561 768	127,0	100,0	100,0
Álláskeresői ellátásban részesülők, fő					
Nők	65 890	92 627	140,6	46,6	43,7
Férfiak	75 596	119 425	158,0	53,4	56,3
Együtt	141 486	212 052	149,9	100,0	100,0
Ellátottak aránya a regisztrált munkanélküliek százalékában, %					
Nők	30,8	35,1			
Férfiak	33,1	40,1			
Együtt	32,0	37,8			

Forrás: A Foglalkoztatási és Szociális Hivatal adatai.

fogadni egy adandó állást. Az ÁFSZ ezzel szemben a munkanélküli egészségi állapotát és családi helyzetét nem tudja ebből a szempontból folyamatosan nyomon követni.

² Ezek közé tartozik az *álláskeresői járadék és az álláskeresői segély*. Álláskeresői járadék annak az álláskeresőnek állapítható meg, aki a munkanélkülivé válását megelőző négy éven belül legalább 365 napot munkaviszonyban töltött, vagy ez alatt egyéni, illetve társas vállalkozói tevékenységet folytatott úgy, hogy eközben járulékfizetési kötelezettségének eleget tett. *Álláskeresői segélyben* pedig azok a személyek részesülhetnek, akik:

- kimerítették jogosultságukat az álláskeresői járadékra;
- közel állnak az öregségi nyugdíjkorhatárhoz;
- vagy viszonylag hosszú jogosultsági időt gyűjtöttek össze, de nem eleget ahhoz, hogy álláskeresői járadékot kaphassanak.

Az új álláskeresők jelentősen bővítették az álláskeresői ellátásokra jogosultak számát, ezen belül a férfiakét jobban, mint a nőké, ami jól látszik az ellátottsági szint emelkedésében is. 2008-ban az álláskereső férfiak egyharmada részesült ellátásban, 2009-ben pedig 40%-uk. A nők ellátottsági szintje ez idő alatt 31%-ról 35%-ra nőtt.

Az álláskeresői támogatást kimerített, vagy arra más okból nem jogosult *aktív korú, nem foglalkoztatott személyek rászorultság esetén* 2008-ban még *rendszeres szociális segélyt* kaptak, amit 2009-ben felváltott a *rendelkezésre állási támogatás*. Utóbbiban azok részesülhetnek, akik álláskeresőként regisztráltatják magukat a munkaügyi kirendeltségeken, és együttműködnek elhelyezkedésük érdekében. Ha ez nem sikerül, és az önkormányzat sem képes lehetőséget biztosítani számukra *közcélú munkavégzésre*, akkor kaphatnak rendelkezésre állási támogatást, aminek összege – hasonlóan a rendszeres szociális segélyhez – azonos az öregségi nyugdíj legkisebb összegével. 2008-ban 147 ezer fő, 2009-ben pedig 156 ezer fő jutott hozzá ehhez a támogatáshoz. Mindkét évben 53:47%-os férfi/nőarány jellemezte e sokaságot.

A passzív ellátások mellett kifejezetten *válságtompító* céllal vezetett be a kormány olyan állami programokat, amelyek *áthidaló támogatásban* részesítették az elbocsátásra készülő vállalatokat, hogy létszámleépítés helyett tartsák meg munkaerő-állományukat. Ezeket az *átmeneti jellegű munkahelymegőrző támogatásokat* az Állami Foglalkoztatási Szolgálatól és az Országos Foglalkoztatási Közalapítványtól lehetett igényelni, pályázati úton.

A 2009. február–május között lezajlott tömeges pályáztatás eredményeként közvetlenül 56,6 ezer, rövid távon kisebb-nagyobb mértékben veszélyeztetett munkahelyet sikerült stabilizálni. E közvetlen hatás mellett ezeknek a támogatásoknak a munkahelymegőrző szerepe ennél is jelentősebbnek tűnik. A támogatásban részesített munkáltatók ugyanis a pályázati kiírás feltételeinek megfelelően a támogatási szerződésben vállalták, hogy *a támogatási időtartam kétszereséig, azaz átlagosan mintegy 13-14 hónapig megtartják a pályázat beadása előtti teljes statisztikai állományi létszámukat, ami együttesen több mint 110 ezer főnek felel meg* (Simkó 2010). Az sajnos nem ismert, hogy ennek révén hány nőnek és férfinak maradt fenn a munkahelye.

Nemcsak válság idején, de általában is az a funkciójuk az *aktív munkaerő-piaci eszközöknek*, hogy megelőzzék a munkanélküliséget és elősegítsék azt, hogy az álláskeresők mielőbb visszakerüljenek a munkaerőpiacra. 2009-ben az ilyen típusú programokba 132 ezer főt vontak be, eltérő hosszúságú időtartamokra. Ez a létszám kb. 60 ezer fővel kevesebb, mint 2008-ban volt, ami a válság közepette *ellentmond a racionalitásnak*. Az okait természetesen meg lehet magyarázni. Egyfelől, a költségvetési hiány csökkentéséhez forrásokat vontak el a Munkaerő-piaci Alapból. Másfelől, az álláskeresők számának drasztikus emelkedése miatt a korábbinál több pénz kellett passzív ellátásokra. Végül, az „*Út a munkához*” program keretében tömegessé tett köz-

célú foglalkoztatás megnövelt költségeit is a Munkaerő-piaci Alapból biztosították az önkormányzatok számára.

A hagyományos aktív munkaerő-piaci eszközök között 2009-ben meghatározó szerepe volt a *munkaerő-piaci képzésnek*: közel 55 ezer fő vett részt képzési programokban. Ezek 52%-a nő volt, ami a *nők túltreprerzentált jelenlétére* utal. *Közhasznú foglalkoztatásba* 20 500 főt vontak be, akiknek az 57,5%-a a férfiak közül került ki, ami magasabb arány, mint a férfiak jelenléte a regisztrált álláskeresőik között (53%). A résztvevők száma alapján a harmadik legnépesebb aktív munkaerő-piaci eszköz a *bértámogatás* volt, ami 20 300 hátrányos helyzetű álláskereső elhelyezkedését könnyítette meg. Ezek nemenkénti megoszlása azonos volt a regisztrált munkanélküliek nemek szerinti összetételével (47% nő, 53% férfi). Közel hétezer *munkanélküliből lett vállalkozó* az Állami Foglalkoztatási Szolgálat támogatásával. Ezek nemenkénti összetétele nem ismert, mint ahogy nincs információ a többi, kisebb hatósugarú, aktív munkaerő-piaci eszköz kedvezményezetteinek személyi jellemzőiről sem.

A Foglalkoztatási Törvényen kívül és az Állami Foglalkoztatási Szolgálat közreműködése nélkül is hozzáférhetők támogatások egyes hátrányos helyzetű társadalmi csoportok foglalkoztatásának elősegítésére. Ezek közül a legnagyobb tömegeket a START kártyacsalád³ mozgósít, aminek egyik fajtája a *START PLUSZ program*. Ennek keretében az alábbi célcsoportok foglalkoztatása után jogosult járulék-kedvezményre a munkáltató:

- gyese, gyede, gyete, valamint az ápolási díj folyósításának megszűnését követő egy éven belül a munkaerőpiacra visszatérni kívánó személyek;

³ A START kártyacsalád a hátrányos helyzetűek foglalkoztatását ösztönző, normatív járulék-kedvezmény rendszer. A 2005. október 1-jén bevezetett START kártya célcsoportjai azok a pályakezdő fiatalok, akik életkora nem haladja meg a 25 évet, illetve felsőfokú végzettségük esetében a 30 évet. A START kártyát a fiatalok az APEH-től igényelhetik, aminek birtokában az őket alkalmazó első munkáltató két évig járulék-kedvezményre jogosult: az első évben 10%, a második évben pedig 20% tb-járulékot kell fizetnie, a szokásos 27%-kal szemben. 2010-től a felsőfokú végzettségük után csak egy évig jár járulék-kedvezmény a munkáltatónak: 9 hónapra 10%-ot, 3 hónapra pedig 20%-ot kell fizetnie. 2007. július 1-jétől a normatív járulék-kedvezmények rendszerét kiterjesztették a gyermekgondozási szabadság alatt vagy után a munkaerőpiacra visszatérő kisgyermekes szülőkre és a tartósan álláskeresőkre. Ők a START PLUSZ kártyát vehetik igénybe. A START EXTRA kártya kiváltására pedig az 50 éven felüli álláskeresőik és a legfeljebb alapfokú iskolai végzettségük jogosultak, függetlenül életkoruktól. A START PLUSZ kártya utáni járulék-kedvezmények megegyeznek a fiatalokat alkalmazó munkáltatókéval. A START EXTRA kártyával rendelkező munkavállalókat alkalmazó munkáltató pedig a foglalkoztatás első évében teljességgel mentesül a járulékfizetési kötelezettség alól, míg a második évben 10% járulékot kell fizetnie. A START PLUSZ és START EXTRA kártya támogatásait az Európai Szociális Alap (ESZA) társfinanszírozásával folyósítják a munkáltatóknak, a TÁMOP 1.2.1 intézkedés részeként. A támogatási időszak 2010. december 31-ig tartott. A fiatalok által kiváltható START kártya alapján járó járulék-kedvezményt a Munkaerő-piaci Alap finanszírozza.

- a gyermek egyéves korának betöltését követően, a gyes folyósítása mellett munkát vállaló személyek (feltéve, hogy nem állnak foglalkoztatási jogviszonyban);
- tartósan állást keresők, vagyis azok a személyek, akik a kedvezményre jogosító kártya igénylését megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig (pályakezdők esetén 8 hónapon belül legalább 6 hónapig) nyilvántartott álláskeresőek voltak.

E célcsoportok foglalkoztatása esetén a munkáltatónak csökkentett mértékű tb-járulékot kell fizetnie: az első évben 10%-ot, a második évben pedig 20%-ot (az általánosan kötelező 27% helyett). A STRAT PLUSZ program az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg, a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) 1.2.1 intézkedésének a keretében. A támogatás a 2007. július 1-je és 2010. december 31-e között kiváltott kártyákkal elérhető kedvezményekre vonatkozik.

2009. december 31-ig 37 ezer START PLUSZ kártyát váltottak ki a célcsoport tagjai. E kártyabirtokosok foglalkoztatási adatait mutatja be korcsoport és nemek szerinti bontásban a 14. táblázat.

Az adatokból jól látható, hogy a START PLUSZ kártyával foglalkoztatottak *csupán egyötöde a gyermekgondozási szabadságról a munkaerőpiacra visszatérő kisgyermekes szülő*. A többiek több mint egy éve álláskeresőek. A gyermekgondozási szabadságról visszatérők 97,3%-a nő, és zömében a 25–49 éves korosztályból kerülnek ki. A START PLUSZ kártyával elhelyezkedett tartós munkanélküliek kétharmada ugyancsak nő.

14. táblázat

A 2007. július 1. és 2009. december 31. között kiváltott START PLUSZ kártyák birtokosainak foglalkoztatási adatai nem és korcsoport szerinti bontásban (fő)

	Több mint egy éve állást keresők	Gyesről, gyedről, gyetről visszatérők	Összesen
Nők			
15–24 éves	1 827	254	2 081
25–49 éves	13 585	5 713	19 298
50–64 éves	123	123	246
Férfiak			
15–24 éves	895	9	904
25–49 éves	6 372	150	6 522
50–64 éves	87	28	115
Összesen	22 889	6 277	29 166

Forrás: Az adatok Ádám Sándor kéziratából származnak (Ádám 2010: 19. táblázat).

5. Összegzés

Magyarországon nem került sor válságkezelésre abban az értelemben, ahogy a fejlett piacgazdaságokban: a központi költségvetést terhelő nagyszabású kereslet-élénkítő programokkal. Olyan megközelítésben persze volt válságkezelés, hogy az IMF-hitel segítségével az ország sikeresen elkerülte az államcsődöt, amiért cserébe a kormány *ad hoc* költségvetési megszorításokat vezetett be 2009-ben. A gazdasági válság munkaerő-piaci hatásainak csillapítására is elindítottak munkahelymegőrző programokat, illetve erre a célra uniós forrásokat csoportosítottak át.

A magyar foglalkoztatáspolitikát még a válság megjelenése előtt elkötelezte magát a munkanélküliek és inaktívok foglalkoztatási esélyeinek javítása mellett. Mivel európai összehasonlításban rendkívül alacsony a magyar munkaerő-piaci aktivitás, ez a prioritás a válság idején is aktuális maradt. Mivel a kedvezőtlen munkaerő-piaci mutatók nagyrészt arra vezethetők vissza, hogy a 15–64 éves népesség harmada valamilyen jóléti ellátásban részesül – pl. nyugdíjas, gyese/gyeden/gyeten van –, ezért a válságkezelő kormány olyan strukturális reformokat is kezdeményezett, amelyek hosszú távon csökkentik a munkaerőpiactól távol tartó, jóléti ellátásokra jogosultak arányát. Ide sorolható többek között:

- a nők munkaerő-piaci részvételének ösztönzése a gyes/gyed folyósítási idejének lerövidítésével;
- az idősebb munkavállalók aktivitásának növelése, a nyugdíjrendszer átalakításával; vagy
- az adóterhek többlépcsős átrendezése, a foglalkoztatás kifehérítése és költségeinek csökkentése érdekében.

Ebben a tanulmányban elsősorban a válság munkaerő-piaci hatásait vizsgáltuk, különös tekintettel a nőkre és a férfiakra. Ebből az alábbi következtetések vonhatók le.

- A gazdasági válság a magyar foglalkoztatottak számát mintegy 90 ezer fővel csökkentette, ami a férfiak körében közel 100 ezres létszámfogyást idézett elő, a kereső nők száma viszont eközben 7 ezer fővel emelkedett. A foglalkoztatottak számának visszaesése tovább rontotta az amúgy is alacsony foglalkoztatási mutatókat. 2009-ben a 15–64 éves férfiak foglalkoztatási rátája 61,1% volt, ami 9,6%-kal maradt el az EU27-ek átlagától, a nőké pedig 49,9%-ot tett ki, ami 8,7%-kal volt kisebb az uniós átlagnál. A munkaerőpiac beszűkülése leginkább a fiatal férfiakat sújtotta, de rontotta az ún. legjobb munkavállalási korban lévő 25–54 évesek foglalkoztatottságát is. Ugyanakkor az 55–64 évesek munkaerő-piaci aktivitásának a növekedése a válság alatt is folytatódott, aminek az lehet az oka, hogy a munkáltatók nem akarták elbocsátani a nyugdíjjogosultság megszerzése előtt álló dolgozóikat.

- A válság hatására főleg az iparban foglalkoztatottak száma esett vissza, különösen a nők esetében. A szolgáltató szektorban csak a férfiak száma csökkent, a nőké stagnált. Ugyanakkor a *mezőgazdaságban* nőtt a foglalkoztatottak száma, úgy a nők, mint a férfiak esetében. Az *iparon* belül a feldolgozóipar szenvedte el a legnagyobb létszámvesztést, pedig a statisztikák a válság hatásait nem is képesek teljességgel vizszozatükrözni. Ennek az az oka, hogy sok vállalat a rendelésihiány idejére szabadságra vagy állásidőre küldte dolgozóit, esetleg csökkentett műszakszámot vagy rövidített munkaidőt vezetett be. Ezek a munkavállalók egyelőre foglalkoztatottnak minősülnek, de hogy meddig, az csak később derül ki, akkor, amikor világossá válik, hogy a piaci zavarok valóban csak átmenetiek voltak-e, vagy sem. A feldolgozóiparban foglalkoztatott férfiak száma 5,8%-kal, a nőké pedig 8,5%-kal csökkent 2008 és 2009 között. Emiatt a nők aránya az ágazatban 38,2%-ról 37,5%-ra esett vissza. A legnagyobb létszámvesztést mindkét nem esetében a fa-, papíripari és nyomdaipari termékek gyártása alágazat szenvedte el. A gumi, műanyag és nemfém ásványi termékek gyártásában dolgozó férfiak számának visszaesése még ennél is nagyobb volt, s hasonló mértékű létszámleépítés sújtotta a gépiparban dolgozó nőket is. Mindkét nemet érintő létszámbővülés egyedül a bútorigari és az egyéb feldolgozóipari tevékenységet magában foglaló alágazatot érintette. Emellett az élelmiszeriparban dolgozó férfiak körében következett be jelentősebb létszámnövekedés. A *szolgáltató szektorban* dolgozó férfiak száma 2,4%-kal, a nőké viszont csak 0,5%-kal esett vissza. Az átlagosnál lényegesen nagyobb volt a létszámcsökkenés a kereskedelemben és az info-kommunikáció területén, mégpedig mind a férfiak, mind pedig a nők esetében. Ugyancsak mindkét nemet érintette a létszámbővülés az oktatásban, valamint az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenységek területén. Ennek ellenkezője érvényesült a humán egészségügyben és a szociális ellátásban, ahol mindkét nemre jellemző volt a dolgozók létszámcsökkenése.
- A létszámleépítések zöme a vállalkozói szférát érintette, a költségvetési szektorban alkalmazottak száma ugyanakkor stagnált (amennyiben eltekintünk a módszertanilag ide sorolt közfoglalkoztatottak elmúlt évben megugrott létszámától). A vállalkozói szférát a férfiak dominálják, a költségvetési szektort pedig a nők: mindkettő hozzávetőlegesen kétharmad-kétharmad arányban. Ehhez hasonló a nők és férfiak megoszlása, ha a fizikai és szellemi beosztást tekintjük. Mindkét nemnél a fizikai állományra koncentrálódtak a létszámleépítések. A férfiak körében a fizikai-szellemi foglalkoztatottak egymáshoz viszonyított aránya 70:30, a nőknél pedig 40:60 volt. Ezen belül a két nem foglalkoztatási főcsoportok szerinti összetétele a vizsgált időszakban alig változott.

- Azok a vállalkozások, amelyek átmenetinek ítélték meg a gazdaságot ért sokkhatásokat, az elbocsátásokat rövidített munkaidejű foglalkoztatással próbálták elkerülni, amit a nem teljes munkaidőben foglalkoztatottak arányának némi növekedése is jelez. A részmunkaidőben dolgozók hazai arányszámai (nők: 7,1%; férfiak: 3,6%) azonban továbbra is messze elmaradnak az európai átlagtól (nők: 31,5%; férfiak: 8,3%). Ha munkaórában fejezzük ki a hazai foglalkoztatottak által végzett munka mennyiségét, kiderül, hogy a magyar nők közül ugyan kevesebben végeznek jövedelemszerző tevékenységet, de akik dolgoznak, azok hozzávetőlegesen ugyanannyi munkaórát teljesítenek, mint az EU-átlag.
- Az otthoni és munkahelyi kötelezettségek összehangolását segítő *rugalmas foglalkoztatási formák korlátozott elterjedtsége akadályát képezi a kisgyermekes szülők munkaerő-piaci részvételének*, és gátolja a gyermekgondozási szabadságon lévők visszatérését is a keresőmunkába. Ez megmutatkozik a gyermekes és gyermek nélküli nők foglalkoztatási rátái közti különbségben, ami világossá teszi, hogy a gyerekszám növekedésével párhuzamosan csökken a fizetett munkát vállaló anyák aránya. A gyermekgondozás feladatainak egyenlőtlen, szinte kizárólag az anyákra szorítkozó elosztása miatt az apák foglalkoztatási rátáját a gyermek megléte nem befolyásolja, vagy ha igen, akkor inkább pozitív irányba. Ezért nagyon is indokolt minden olyan kezdeményezés, amely az anyák és apák egyenlőbb feladatmegosztását ösztönzi, a kisgyermekes anyák munkaerőpiacra való visszatérését segíti, akár a munkáltató által kötelezően felajánlandó részmunkaidős foglalkoztatás biztosításának az előírásával, vagy a munkavállaláshoz igazodó gyermekelhelyezési lehetőségek megteremtésével. A kisgyermekes anyák ugyanis a gyed / gyes / gyet lejártát követően vissza akarnak térni a munkaerőpiacra, amit egyértelműen bizonyít, hogy a gyermek életkorának előrehaladtával magas szintre emelkedik a foglalkoztatási rátájuk, ami ebben a körben már meghaladja az EU-tagállamok átlagát is.
- A *munkanélküliek* számában 2008. IV. negyedévéől láthatók a válság nyomai. Az akkor 7,7%-os munkanélküliségi ráta 2009 végére 10% fölé kúszott, s meghaladta az EU átlagát is. A mutató mindkét nem esetében nőtt, de a férfiaké nagyobb ütemben, mint a nőké. Emiatt *2009-ben a férfiak munkanélküliségi rátája újra meghaladta a nőkéét*. A munkaerőpiachoz szorosan kötődő állásvesztők tömeges beáramlása a munkanélküliek közé azt eredményezte, hogy *csökkent körükben az egy évnél hosszabb időt állástalanul töltők aránya, és nőtt a „friss” munkanélkülieké*. Egyidejűleg az álláskeresők munka nélkül töltött idejének átlagos hossza is rövidült. Sem ebben, sem pedig a tartós munkanélküliek előfordulási gyakoriságában nem mutatkozik különbség a két nem között.

- Mivel a foglalkoztatottak száma nagyjából ugyanannyival csökkent, mint amennyivel a munkanélküliek száma nőtt, *a gazdasági aktivitás a válság idején nem romlott, sőt némileg javult*, az inaktívak egy részének (kb. 30 ezer fő) *passzív munkanélkülivé* válása miatt. Erre továbbra is szükség van, mert az inaktivitás mértéke Magyarországon igen magas: 2009-ben a 15–64 éves férfiak körében 31,8% – az EU-tagállamok közül a legmagasabb –, a nőknél 44,7% volt (EU27-átlag: 35,6%). *A munkaerő-piaci értelemben releváns 15–64 éves népességből 2009-ben 2599 ezren nem jelentek meg sem a foglalkoztatottak között, sem pedig aktív álláskeresőként.* Ezek 60%-a nő volt, ami elsősorban a gyermeknevelés és egyéb családi kötöttségekkel összefüggő munkaerő-piaci távolmaradásukban gyökerezik. *A 15–64 éves inaktív népesség mindössze 13,1%-a (a nők 12,1%-a, a férfiak 14,6%-a) nyilatkozott úgy, hogy ha lenne rá lehetősége, akkor dolgozna.* A túlnyomó többség azonban nem kíván jövedelemszerző tevékenységet folytatni, ezért nem is tett semmiféle lépést a munkaerő-piacra való belépéséért.
- A munkaerő-piaci válságkezelés legfőbb eszköze az *álláskeresők passzív ellátása* volt. Az ÁFSZ adatai azt mutatják, hogy míg 2008 és 2009 között a munkaügyi kirendeltségeknél regisztrált álláskeresők száma 27%-kal nőtt, az ellátásban részesülőké másfélszeresére emelkedett. Ezen belül a támogatott férfiak száma 58%-kal, a nőké pedig 40%-kal emelkedett. Mivel az újonnan bejelentkezett álláskeresők nagy része stabil foglalkoztatási előtörténettel rendelkezett, ami jogosulttá tette őket a támogatás igénybevételére, az ellátottak aránya jelentősen megnőtt körükben: 32%-ról 38%-ra. Ezen belül *az álláskereső férfiak ellátottsági szintje 33%-ról 40%-ra, a nőké pedig 31%-ról 35%-ra emelkedett.* Emellett 156 ezer aktív korú, nem foglalkoztatott személy – ugyancsak regisztrált álláskereső – részesült *rendelkezésre állási támogatásban*, akiknek az 53%-a volt férfi és 47%-a nő.

A válság munkaerő-piaci következményeinek csillapítására szánt munkahelymegőrző programok férfiakra és nőkre gyakorolt hatásáról nincs információ, és ilyen típusú adatgyűjtés sem készült.

Irodalom

- Ádám S. 2010: A TÁMOP 1.2.1 konstrukció – „Hátrányos helyzetűek foglalkoztatását ösztönző járulékkedvezmények: a START PLUSZ és START EXTRA programok” értékelése. Budapest, Kézirat.
- EC 2010a: Indicators for monitoring the Employment Guidelines indicators for additional employment analysis, 2010 Compendium. (Latest update: 20/07/2010) European Commission DG Employment, Social Affairs and Equal Opportunities, Unit D/2: European Employment Strategy, CSR, Local Development; <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=4093&langId=en>, (Letöltés dátuma: 2010. nov. 15.)

Szerepváltozások 2011

- EC 2010b: Strategy for equality between women and men. Background document accompanying the communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Brussels, SEC(2010)1080.
- Frey M. 2010: A foglalkoztatási törvényben rögzített és az ÁFSZ által működtetett, továbbá az ezeken kívül szabályozott és bonyolított aktív munkaerő-piaci eszközök értékelése a 2004–2009 közötti időszakban. Budapest: Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, TÁMOP 1.3.1 keretében készült kutatás. Tanulmány.
- KSH 2010a: A társadalmi haladás mutatószámrendszere, 2000–2009. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal, www.ksh.gov.hu (Letöltés dátuma: 2010. okt. 9.)
- KSH 2010b: A válság hatása a munkaerőpiacra, április. Központi Statisztikai Hivatal, Internetes Kiadvány, www.ksh.hu
- KSH 2010c: Gyermekvállalás után – a munkaerőpiacra való visszatérést segítő tényezők. Statisztikai Tükör, 2010/6. sz. (2010. jan. 28.)
- KSH 2010d: Munkaerő-piaci helyzetkép 2009. Statisztikai Tükör, 2010/14. sz., (2010. febr. 24.)
- Simkó J. 2010: Az ÁFSZ és az OFA 2004–2009 közötti években indított munkaerő-piaci programjairól, valamint a 2009. évi válságkezelő programokról készült értékelő tanulmány. Budapest: Foglalkoztatási és Szociális Hivatal, TÁMOP 1.3.1 keretében készült kutatás.
- SZMM 2009: Tájékoztató az Országgyűlés Foglalkoztatási és Munkaügyi bizottsága részére a munkahely-megőrző pályázatokról. Budapest: Szociális és Munkaügyi Minisztérium (2009. június).
- Válságkezelés és bizalomerősítés. A válságkezelő kormány egyéves cselekvési terve, 2009. április 20; továbbá a 75 napos teljesítés értékelése után. Sikeresen zárult a válságkezelés első szakasza. www.kormanysovivo.hu (Letöltés dátuma: 2010. dec. 15.)